

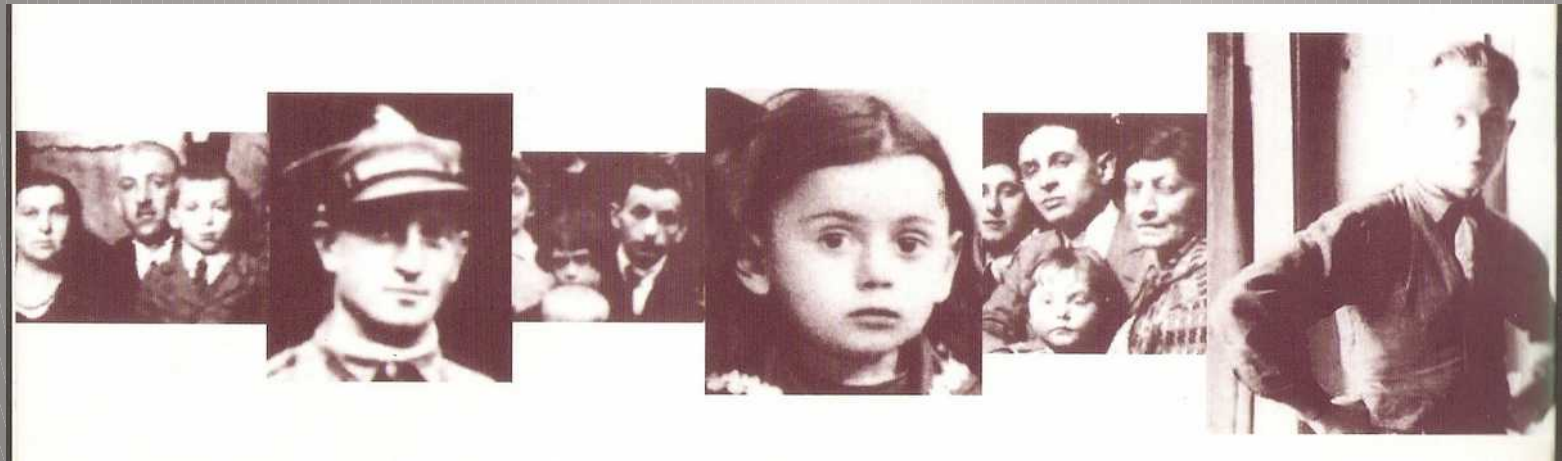
„A jednak po całej ziemi rozbrzmiewa ich głos”

Psalm 19:3-5

Żydzi w Kaliszu podczas okupacji hitlerowskiej

Historia Żydów w Kaliszu

Żydzi obecni byli w Kaliszu od czasów niepamiętnych. Osiedlenie się tej społeczności nastąpiło w 1139r., lecz niestety nie można wskazać żadnego źródła historycznego, które by potwierdzało tę informację. Jednym z ważniejszych wydarzeń w dziedzinie początków żydowskiego osadnictwa w Polsce było nadanie w 1264r. przez księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego przywileju immunitetowego, określającego w punktach kwestie dla Żydów szczególnie istotne. Już w XIII w. żydowscy mieszkańcy Kalisza byli zorganizowani i tworzyli jedną z najznacześniejszych grup w ówczesnej Polsce. Status ten utrzymali także w XIV i XV w., właśnie w 1364r. na ręce kaliskiego Żyda Falkena, król Kazimierz Wielki złożył potwierdzenie praw żydowskich dla wszystkich starozakonnych zamieszkujących jego ziemie. Według spisu dokonanego przez Prusaków w 1793 r. mieszkańcy dzielnicy żydowskiej żyli głównie z handlu i rzemiosła. W 1804 roku mieszkało w Kaliszu 2113 Żydów (30% ludności miasta), a w 1827 roku – 12 107. Jednak na mocy specjalnych zezwoleń dwadzieścia trzy domy poza wyznaczoną dzielnicą były własnością żydowską. W 1836 roku otwarto żydowski szpital, a w 1875 roku szkołę żydowską z językiem rosyjskim. Kres historii kaliskich Żydów położył wrzesień 1939 roku.

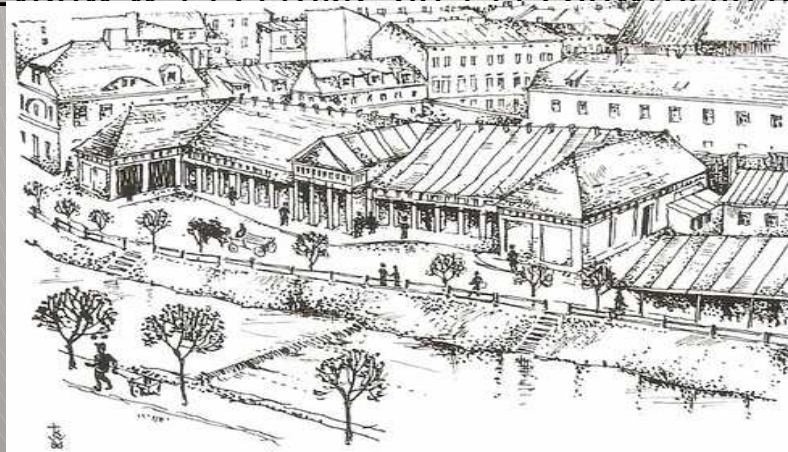

Dzielnica żydowska

Ulice takie jak Złota, Ciasna, Kanonicka, Szopena i inne znajdowały się w granicach nieformalnej dzielnicy żydowskiej Kalisza. Żydzi osiedlali się zazwyczaj blisko miejsc w których można było handlować. Otwierali głównie małe hurtownie i sklepiki na przedmieściach.

Ortodoksi to Żydzi którzy przede wszystkim zamieszkiwali dzielnicę żydowską. Żyli w przeciętnych warunkach. W ich otoczeniu znajdował się labirynt podwórek, szop, przybudówek , z których wydobywał się charakterystyczny zapach dla tej dzielnicy. Inteligencja żydowska i zamożni kupcy mieszkali w domach przy Głównym Rynku. Ulica Złota służyła jako deptak. Zwyczajem mieszkańców było poruszanie się całą szerokością ulicy, nie tylko chodnikiem. W tym miejscu toczyło się życie społeczne. Załatwiano tu interesy, załatwiano transport do przewózki towarów czy ludzi oraz pojazdy zwane „resorkami” typowe dla Żydów. Blisko Głównego Rynku był postój dorożek konnych.

Z liczby 27 tys. Żydów w 1939 roku- po 1945 powróciło do Kalisza około 8 proc.

Pod okupacją hitlerowską (1939 -1945)

Dnia 1 września 1939 roku wojska niemieckie wkroczyły do Polski, a pierwsze oddziały niemieckie (8 armia pod dowództwem generała piechoty J. V. Blaskowitza) przybyły do Kalisza, w godzinach rannych, 4 września 1939 roku. W tym czasie część ludności żydowskiej Kalisza ruszyła na pieszo do pobliskich miast - Błaszek, Warty, Sieradza. Zamożniejsi udali się do Łodzi i Warszawy. W pierwszych dniach wojny, co najmniej 20% żydowskich mieszkańców Kalisza opuściło miasto. W drugiej połowie września większość uchodźców żydowskich z Kalisza powróciła do swojego miasta. Lepiej sytuowani Żydzi, którzy na początku wojny uciekli w popłochu do Łodzi i Warszawy, już nie powrócili.

Przemoc hitlerowska w stosunku do Żydów zamieszkujących Kalisz

Początek września 1939r. przyniósł kres historii kaliskich Żydów. Kalisz dostał się pod okupację nazistów, którzy natychmiast zniszczyli wszelką własność żydowską. Bezkarne bicie Żydów, bezczeszczenie miejsc kultu religijnego, grabieże, szykany i upokorzenia stanowiły podstawę bytu ludności żydowskiej. Dla uciechy gawiedzi żołnierze niemieccy rozpoczęli "zabawy" z Żydami, zmuszając ich do odprawiania modłów na ulicy, tańczenia i śpiewania. Ulubionym zajęciem żołnierzy Wehrmachtu było zatrzymywanie ortodoksyjnych Żydów i obcinanie, podpalanie lub wyrywanie im bród i pejsów oraz nakaz dokonywania ablucji w Prośnie. Zatrzymywano także kobiety, kierowano je do mycia podłóg (często musiały to robić własną odzieżą) i obierania kartofli. Był to jedynie tylko wstęp do tego, co już za kilka tygodni miało spotkać tych ludzi - wysiedlenie i zagłada.

Dyskryminacja Żydów podczas wojny

Od momentu wkroczenia do Kalisza, Niemcy rozpoczęli dyskryminowanie Żydów kaliskich. 10 października okupacyjne władze niemieckie utworzyły Radę Starszeństwa Żydów. Na polecenie Niemców Rada przeprowadziła spis Żydów przebywających w Kaliszu. Oszacowano, że w mieście pozostało 18 tys Żydów. Z każdym dniem zwiększały się wobec nich represje władz niemieckich. Niemcy wprowadzili antyżydowskie zarządzenia wobec narodowości żydowskiej: nakaz płacenia kar pieniężnych, zakaz działalności gospodarczej, nakaz obowiązkowej sprzedaży posiadanych dewiz, nakaz oddania aparatów radiowych. 2 listopada zakazano Żydom uczęszczania do lokali publicznych. Byli oni zobowiązani do przebywania w swoich domach po godz. 17.00. Od 10 listopada zaczęto planować masowe wysiedlenia Żydów.

Wspomnienie o Hermanie Solniku

Urodzony 25 lutego 1869 roku-żydowski działacz społeczny i polityczny, pisarz, poeta, publicysta, syjonista. Mieszkał w domu rabina, który znajdował się w Błaszczkach. W 1890 studiował w rabinackim kolegium w Kaliszu. Po ukończeniu nauki został nauczycielem. Już wtedy był dobrze zapowiadającym się literatem. Pierwszy poemat "Jerusalem" Solnik wydrukował w Londynie w "Yedisher Historiker,,. Herman Solnik był również inicjatorem ruchu syjonistycznego na ziemi kaliskiej, gdzie na przełomie wieków mieszkało ponad 200 tys. ludności żydowskiej. Mężczyzna pracował społecznie do czasu, aż zdrowie odmówiło mu posłuszeństwa i musiał wycofać się z wszelkich działań społecznych.

Wszystkie jego osiągnięcia zostały zniszczone podczas II wojny światowej, a sam Solnik jak większość kaliskich Żydów został wygnany ze swego miasta. W 1940 roku został przeniesiony do getta warszawskiego. Był to czas niezwykle ciężki, pełen cierpienia i pogardy, który zakończył się śmiercią mężczyzny w 1943 roku. Po wojnie na żydowskim cmentarzu w Kaliszu postawiono symboliczny grób upamiętniający postać literata organizatora syjonizmu kaliskiego.

Herman Solnik do ostatnich chwil swojego życia wierzył w usamodzielnienie państwa żydowskiego. Wierzył, że nadejdzie czas kiedy wszyscy Żydzi się zjednoczą i powrócą do Palestyny, aby tam stworzyć własną państwowość. Ogrom poniesionych krzywd ma spowodować utworzenie bezpiecznego terytorium dla młodych syjonistów.

Herman Solnik, obok
stoją jego synowie- Haim
i Ben Cijon

Symboliczny grób
Hermana Solnika na
cmentarzu żydowskim

Wysiedlanie Żydów

Po wypędzeniu z mieszkań rodziny żydowskie kierowano do hali targowej położonej przy Nowym Rynku, skąd grupami, pod eskortą, udawali się Żydzi na dworzec kolejowy. Tam byli przewożeni w specjalnych wagonach do getta w Łodzi, stamtąd do obozów koncentracyjnych i powstających obozów zagłady. Z Kalisza odbywały się także transporty do pobliskich miasteczek- Opatówka, Koźminka, Błaszek.

Wysiedlonych czasowo Żydów umieszczono w klasztorze pobernardyńskim, następnie przewieziono ich do Hali Targowej Braci Szrajer na Rynku Dekerta ,gdzie urządzono obóz przejściowy. Warunki panujące w tym miejscu były bardzo prymitywne: brakowało podstawowych warunków higienicznych i pomocy lekarskiej, ciągle brakowało żywności, panowała ogromna ciasnota. W połowie listopada wprowadzono obowiązek znakowania odzieży ludności żydowskiej. Każdy Żyd musiał nosić 10 centymetrowej długości żółtą opaskę na prawym ramieniu. Za nieposiadanie takiego symbolu groziła śmierć.

Hala handlowa ... miejscem cierpienia tysięcy kaliszan

Plac u zbiegu Rynku Dekerta i ul. 3 Maja został zagospodarowany przez Abrama i Henocha Szrajerów. Miał posłużyć jako zabudowania handlowo-usługowe. Wokół miały powstać budynki mieszkalne. Początkowo Szrajerowie na części swojej posesji postawili dwupiętrowy dom, pozostałe miejsce zostało przeznaczone na budki z drobnym handlem. Ostatecznie na placu zostały postawione hale kryte. Plan budynku przewidywał, że zostanie on wyposażony m.in. w masywną podłogę, spluwaczki z płynem odkażającym, hydranty i odpowiednio izolowaną instalację elektryczną. Hala została oddana do użytku 1 listopada 1933r. Na jednym z planów zaznaczono 250 stoisk (nabiałowych, wędliniarskich, piekarniczych, cukierniczych, rzemieślniczych), choć było ich tylko 136.

Podczas wojny to miejsce zmieniło swoją pierwotną funkcję. Hitlerowcy urządzili tu przejściowy obóz dla wysiedlonych Żydów. Obszar Rynku Dekerta został otoczony kolczastym drutem. W tym miejscu nie brakowało dramatycznych scen znęcania się przez Niemców. Jedną z nich rozegrała się przed halą, według potomka bogatej żydowskiej rodziny z Kalisza, Jakuba Flinkera: „Mój ojciec został zamordowany w drugim miesiącu wojny, w październiku 1939r., obok hali targowej. Byłem tam wtedy, ale nie stałem koło ojca, tylko trochę dalej. Ojciec dostał ataku serca, czy się potknął i upadł, a żandarmi go zastrzelili”. Hala stała się również miejscem wydarzeń heroicznych. 21 listopada kaliszanie zza drutów, prawdopodobnie przez podkop od strony 3 Maja dostarczyli więźniom obozu dostarczyli 3 tys. kg chleba oraz tłuszcze i lekarstwa. W Tym czasie 7-letnią Rut polską niańką Marysia przeciągnęła pod drucianym ogrodzeniem na drugą stronę miasta, ratując dziewczynce życie. Rut Aszur podczas I Dni kultury Żydowskiej w Kaliszu opowiedziała swoją historię i przeżycia związane z tym miejsce.

Ponad 15 tys. Żydów więziona była do 14 grudnia 1939r. Wszyscy przeszli przez halę braci Szrajerów i większość poniosła śmierć w nazistowskich obozach.

Dalsze losy hali Szrajerów

W czerwcu 1971r. oficjalnie został otwarty w tym miejscu Spółdzielczy Dom Handlowy Tęcza. Nowe elewacje przykryły starą konstrukcję, pod kolorowym szyldem starano się pokazać nowe oblicze tego miejsca.

Historia tego miejsca została upamiętniona. 1 września 1971r., w rocznicę wybuchu II wojny światowej na ścianie Tęczy od strony ul.3 Maja odkryto pamiątkową tablicę jako symbol pamięci . Napis na płycie brzmiał:

„W budynku tym w latach 1939-42 niemiecki okupant urządził obóz”

Dawny wygląd tablicy

Obecny wygląd tablicy

Bibliografia

❖ Żydzi w Kaliszu-Kalisz 2003

Wydano na zlecenie Urzędu Miejskiego w Kaliszu

❖ „Zbrodnie Wehrmachtu w Wielkopolsce w okresie zarządu wojskowego” - Kalisz 1986

❖ „Kalisia”- Miesięcznik społeczno- kulturowy/Marzec-Kwiecień 2005

❖ 60 lat od zakończenia wojny w Kaliszu i Hamm- wystawa fotograficzna w Gustav Lübcke-Museum (10.04.2005) i w Muzeum Okręgowym Ziemi Kaliskiej (30.09.2005)

❖ Sławomir Przygodzki „Kalisz wielokulturowy” Kalisz 2012

❖ Artykuł „Tęcza przed Tęczą” Życie Kalisza 2011 Anna Tabaka, Maciej Błachowicz

Dziękuję za uwagę

*Wykonanie:
Daria Nowak*